

Рэха Першай сусветнай

ПАКЛОН САЛДАТУ

У Пастаўскім раёне ўшанавалі памяць воінаў

Дзьме пранізлівы восенскі вецер. Цярусьці дробны дожджык, зрэдку зрываючыся буйнымі кроплямі. Ногі правальваюцца ў вільготнай няскошанай траве. Надвор'е па-здарадніцку супраць. Але мы ідзем, нягледзячы ні на што. Узбіраемся на гару, перадоўваем лясны гущар або рэзка спускаемся ўніз (зімку тут можна катацца на санках). Імчы, каб пакланіцца магілам салдат — воінам Першай сусветнай.

Брацкая магіла салдат рускай арміі ў Сіўцах.

Першая сусветная вайна завяршылася 11 лістапада 1918 года, калі было падпісана Камп'ёнскае перамір'е. У гэты дзень ва ўсім свеце адзначаецца Дзень памяці яе ахвяр і Дзень прымірэння. Ужо традыцыяй стала праводзіць сімвалічныя акцыі і мерапрыемствы.

Аўтапрабег памяці ўпершыню праішоў і на Пастаўшчыне. А між іншым, край знаходзіўся ў эпіцэнтры Першай сусветнай вайны. Лінія фронту падзяліла яго восенню 1915 года ў ходзе Свянцянскага прарыву, а Нарачанская аперацыя ў сакавіку 1916-га пераўтварыла Пастаўскі раён у руіны і паялышча. І дагэтуль пастаўская зямля ўсыпана снарадамі, абарончымі збудаваннямі і... магіламі.

На тэрыторыі раёна налічваецца больш за 30 месцаў, дзе пахаваны салдаты Першай сусветнай. І гэта не канчатковая лічба. Дзякуючы мясцовым энтузіястам, раённым уладам і, у першую чаргу, неабякавым да падзей стагадовай даўніны людзям, знаходзяцца новыя пахаванні, адкрываюцца імёны забытых салдат. Разам з пастаўчанамі, святарамі, вайскоўцамі і краязнаўцамі з суседніх раёнаў пакланілася іх магіламі падчас аўтапрабегу і карэспандэнт «Звязды».

ПУНКТ № 1. КАШЫЦЫ

Напэўна, гэтае месца, як і ўсе наступныя, не бачыла столькі людзей запар. Упершыню гучала тут і малітва. Людзі хадзілі на мясцовыя могілкі, і большасць з іх не ведала, што побач з іх родзічамі пахаваны салдаты Першай сусветнай вайны. Хоць старажылы сцярджалі: прыкладна да 1985 года магілы было добра відаць. Тады яны размяшчалася за вясковым могілкамі, якія за столькі гадоў пашырыліся і ўзшыльную далучыліся да палкавых.

ПУНКТ № 2. СІЎЦЫ

У вёсцы Сіўцы знаходзіцца брацкая магіла салдат рускай арміі. Гэта адно з нямногіх месцаў, пра якое мясцовыя жыхары ведаюць даўно. Мяркуюцца, што тут спачываюць салдаты, якія загінулі падчас газавай атакі. У вёсцы ўсяго некалькі хат, а пахаванне заўсёды даследнае. Чаго не скажаш пра іншыя месцы. Праўда, так было да нядаўняга часу, пакуль за справу не ўзяўся мясцовы энтузіяст Андрэй Мацур. Прауючы ў свой час над персанальнай выставай «Нябачныя помнікі Вялікай вайны»,

фатограф-аматар натрапіў на вялікую колькасць пахаванняў перыяду Першай сусветнай. Мясцовы жыхар і пачуваць не мог, што імі літаральна ўсыпаны ўвесь раён. Пахаванні былі ў вельмі крытычным стане. Каб дайсьці да некаторых, часам даводзілася не толькі скашваць траву ў пояс, а і спілоўваць цэлыя зараснікі. Пра стан помнікаў (калі яны ёсць), надмагільных пліт і магіл нават казаць не было чаго.

Прывесці іх у больш-менш прыстойны выгляд дапамаглі такія ж, як ён, энтузіясты, мясцовыя ўлады. Падключыліся і вядомыя краязнаўцы, якія займаюцца добраўпарадкаваннем падобных месцаў не адзін год. Работа пачалася ў красавіку гэтага года, а ўжо 11 аб'ектаў — пад аховай дзяржавы.

ПУНКТ № 3. ЛОПУЦЫ

Помнік вышэйшай прыкладна ў чатыры метры стаіць і на пустаці непадалёк ад вёскі Лопуцы, што ў Лынтупскім сельскім Савеце. На думку эксперта па воінскіх пахаваннях Першай сусветнай вайны ў Беларусі Уладзіміра Багданова, на гэтым месцы знаходзіліся лазарэтыя могілкі 115-й нямецкай пяхотнай дывізіі. «Пахадзіўшы па вёсцы, можна вызначыць, дзе размяшчаліся і сам лазарэт, — гаворыць вядомы журналіст і фатограф. — Відавочна, там паміралі параненыя ў ходзе Нарачанскай аперацыі. Захавалася толькі некалькі надмагільных бетонных пліт. Рускіх пахаванняў сярод іх няма, але гэта не значыць, што іх тут

не было. На Пастаўшчыне, асабліва ўздоўж лініі фронту, практычна ўсе могілкі змяшаныя. Гэта тлумачыцца тым, што бліжэй да Вялікадня 1916 года ваюючыя бакі дамовіліся аб перамір'і і выйшлі на нейтральную паласу, каб пахаваць сваіх салдат. Выпадкова завязалася перастрэлка. На наступны дзень немцы паставілі ўмову: не падыходзіць да іх пазіцыі бліжэй, чым на 150 метраў, а забітых рускіх салдат, якія апынуліся на іх тэрыторыі, яны пахаваюць самі. Такі атрымалася. Немцы хавалі расійскіх салдат побач са сваімі, ставілі праваслаўныя крыжы, потым іх мянялі на бетонныя помнікі. На большасці з іх надпіс — «невядомы рускі салдат», але сустракаюцца асобныя імёны і прозвішчы.

кі, якія валяліся на паверхні, сабралі мясцовыя жыхары. Яны і пахавалі іх у адным месцы. Новы помнік з'явіўся тут нядаўна дзякуючы намаганням ксяндза Яцака.

— Салдат, які загінуў або на сваёй тэрыторыі, або на тэрыторыі іншай краіны, мае права не проста на магілу, але і на тое, каб яна ахоўвалася, не была растаптаная, каб каля яе быў усталяваны памятник знак, — перакананы Юрый Кісялёў. — У гэтым іронічна мы робім першыя крокі. Калі мы лічым сябе краінай цывілізаванай і культурнай, мы павінны ліквідаваць белья плямы ў гісторыі і аднавіць гістарычную памяць. Будзем пра гэта памятаць — падобнага не дапусцім, забудзем — трагедыі не пазбегнем.

Нядаўна сталі вядомыя імёны 20 расійскіх воінаў, пахаваных на могілках у вёсцы Кашыцы.

ПУНКТ № 4. КАМАІ

Побач з адным з найстарэйшых храмаў Беларусі, пабудаваным у Камаях у 1606—1609 гадах, — невядомая мемарыяльная пліта. Каля славуэтага касцёла ў гонар Іаана Хрысціцеля падчас Першай сусветнай вайны былі пахаваны салдаты нямецкай арміі. Гэта цяпер тут стаіць помнік, а яшчэ нядаўна пра месца пахавання нішто не нагадвала...

Намеснік старшыні Пастаўскага райвыканкама Юрый Кісялёў, які хадзіў у Камайскую школу, памятае помнік, пастаўлены тут яшчэ немцамі. Не можа забыць і тое, як у адно імгненне яго не стала. Чаго толькі не рабілася на гэтым месцы! Чалавечыя астан-

ПУНКТ № 5. ДВАРЧАНЫ

Тут, літаральна за прысядзібным участкам, ужо стагоддзе спачываюць салдаты 1-га каралеўскага прускага пяхотнага палка №97. «Колькі тут жыў, столькі і прапалака. Такія ж маладзія паліглі...» — кажа гаспадыня. З цягам часу могілкі ператварыліся ў груды каменя. Крыжы паваліліся і быццам ураслі ў зямлю.

— Тыя крыжы, якія можна было паставіць, вярнулі на месцы, — расказвае Андрэй Мацур. — Тыя ж, што раскалоліся на часткі, склалі каля падножжа памятнага каменя. Па перыметры могілак высеклі ўсе дрэвы. Па-добраму, гэтае месца трэба было абгарадзіць. Думаю, што сумеснымі намаганнямі

знойдзем час. У нас шмат аднадумцаў, таму ёсць на каго разлічвацца.

Неабякавы да падзей стагадовай даўніны і пісьменнік Вячаслаў Бандарэнка, які прывясціў Першай сусветнай вайне не адну кнігу. А між іншым, цікавае да тэмы ў вядомага тэлеведучага ў першую чаргу сямейная. У Першай сусветнай удзельнічала пяць яго продкаў. І ўсе, дарэчы, былі афіцэрамі.

— Родны прапрадзед ваяваў па паўднёвым участку фронту, на Палессі, — расказвае Вячаслаў Бандарэнка. — Яго сын, мой стрыечны прапрадзед, — на Сморгоншчыне. Стрыены прапрадзед, Міхаіл Міхайлаў, быўшы камандзірам брыгады, удзельнічаў у ліквідацыі Свянцянскага прарыву, вызваў Вілейку і змагаўся падчас Нарачанскай аперацыі. Не так даўно я даведаўся, што памёр ён напярэдадні Другой сусветнай вайны ў Савецкім Саюзе. А раней думаў, што і грамадзянскаю не перажыў: выжыць у саветскай Расіі царскаму генералу было няпроста.

ПУНКТ № 6. ПЯТРОЎШЧЫНА

Большасць пахаванняў на інтэрнацыянальных могілках у лясным масіве вёскі Пятроўшчына належыць салдатам нямецкага 136-га пяхотнага палка. Але ёсць і некалькі пліт, на якіх па-польску напісана «невядомы расійскі салдат». Да таго ж захаваліся нямецкія паштоўкі, на якіх выразна ві-

даць, што на правым сектары могілак былі пахаваны нямецкія салдаты, а на левым — узвышаюцца праваслаўныя крыжы.

Могілкі знайшлі ў вельмі дрэнным стане. Раскапаньня магілы былі напоўнены смеццем, а тое, што засталася ад пахаванняў, было згорнута ў тры вялікія курганы. Ёсць здагадка, што зрабілі гэта падчас будаўніцтва дарогі, якую некалі раскапалі праз могілкі. Пакуль прапала адзін курган: дасталі шмат пліт, помнік. Але месца размяшчэння пахаванняў аднавіць так і не удалося...

***

Гэтыя месцы — толькі частка таго, што за такі кароткі час удалося дасягнуць да ладу. Тут не стаяць шыкоўныя мемарыялы і манументы, рэдка сустранеш і помнік. Ад пахаванняў жа рускіх салдат не засталася амаль нічога. А калі нешта і ёсць, то, як правіла, разбурана, расцягнута, растаптана... Відаць, дагэтуль Першай сусветнай вайны цікавіліся толькі чорныя капальнікі. На шчасце, з'явіліся іншыя — неабякавыя да гісторыі — людзі, якія клопаюцца пра тое, каб захаваць памяць аб тых, хто праліў кроў на нашай зямлі. Наперадзе ў краязнаўцаў-энтузіястаў — новыя аб'екты, якія патрабуюць добраўпарадкавання.

Вераніка КАНЮТА. kanyuta@zviazda.by

Пастаўскі раён. Фота Андрэя МАЦУРА і з архіва Уладзіміра БАГДАНОВА.

Мяркуюцца, на гэтым месцы знаходзіліся лазарэтыя могілкі 115-й нямецкай пяхотнай дывізіі. Сустракаюцца тут і пахаваныя рускіх салдат (в. Лопуцы).

СКІРМАНТАЎСКІЯ ВЯЧОРКІ

(Заканчэнне. Пачатак на 1-й стар.)

Летась, як і раней, на «печанага ката» скірмантоўцы збіраліся ў доме Наталлі Радзко — кіраўніцы «Вяселухі». А сёлета было вырашана сабрацца ў Доме культуры — у абсталяваным «пад хату» пакоі, каб хапала месца ўсім і за шчодрым сталом пасядзець, і польку станчыць, і на вілках, як на кані, пад'ехаць да «ката». А галоўнае, каб было дзе падвесіць самога героя забавы — печаную булку.

Напачатку, пакуль госці збіраюцца ў пакоі, ставяць стравы на стол, танчаць, гаспадыня рыхтуе цеста і лепіць з яго часткі будучага «ката» — галаву, тулава, лапы. Потым ставіць усё ў печ. Пакуль пячыцца «кот», у памяшканні пачынаецца сапраўдны тэатр смеху. Тут і жарты, і гульні, і дасціпныя тосты. Яно і зразумела — на працягу часу, ажно да шостага студзеня, такіх шумных бядес ужо не будзе. Госці кідаюцца ў соккі, танцуюць крававак, каробачку, нарчаньку і «лысага». Гуляюць у «Раменьчык», «Цыбульку», «Вішаньку». Час ад часу пятаюцца, ці спісёк «кот». Калі, нарэшце, печыва дастаюць з печы, тут жа майструюць дужа падобнага ката, кажучы: «Ад печы да кута нясець лысага ката». Яго падвешваюць за пояс да столі, так, каб можна было ўхапіць ротам.

Пачынаецца гульня. Госці бяруць у рукі вілкі, якімі дастаюць з печы чыгуны, садзяцца на іх, быццам бы на коней, і скачуць да пірага. Кожны кажа: «Ад парог да кута еду па лысага ката!» і кожны хоча адкусіць хвост. Але не кожнаму гэта ўдаецца. «Штрафнікі» выконваюць заданні: пахадзіць буслом або пёўнем ля «куруцы» (гэта для мужчын), напайць «жураўля», станцаваць або праспяваць прыпеўкі (для жанчын), а той, што ў гадах, — стаць на лаву і пракрычаць тры разы: «Мама, рыхтуй падушкі, замуж хачу!»

Потым дзеляць смачнага «ката» на ўсіх — каму лапы, каму галаву. А хвост — ён з сапраўднай каўбасы — кожнаму па трохі.

Анатоль КЛЯШЧУК, фота аўтара.

Сувязі

СУСТРЭЧА Ў БЕЛАРУСКІМ САДКУ Ў БЕЛАСТОКУ

Вядома, што Беласточчына з'яўляецца цэнтрам кампаніінага пражывання беларусаў у Польшчы. Большасць з іх захавала сваю тоеснасць, мову і традыцыі, якія яны шануюць, беражліва абарогаюць, перадаюць сваім дзецям. У наступным годзе адзначыць 60-годдзе найстарэйшай і самай ўплывовай беларускай грамадска-культурнай арганізацыі — Беларускае грамадска-культурнае таварыства ў Польшчы.

Днямі ў беларускім перадшколі, ці, як па-нашаму, дзіцячым садку № 14, у Беластоку адбылася незвычайная сустрэча. У гэты дзень беларускіх дзетак завіталі старшыня Беларускага фонду культуры Уладзімір Гілеп, намеснік старшыні фонду, старшыня таварыства «Беларусь — Польшча» — вядомы беларускі пісьменнік Анатоль Бутэвіч і аўтар гэтых радкоў. А нагоды для сустрэчы стала прэзентацыя толькі што выдадзенай у Беластоку Фундацыяй эканамістаў навакольнага асяроддзя і натуральных рэсурсаў казка беларускага аўтара Людмілы Стружэцкай «Ноч жука-светляка». Выдатны ілюстрацыі да кніжкі зрабіла вядомая беларуская мастачка Рыта Цімохава. Адметным з'яўляецца тое, што казка выдадзена асобнымі кніжкамі на беларускай, польскай і рускай мовах пры дапамозе гранта міністра культуры і нацыянальнай спадчыны Польшчы.

Беларускія групы ў дзіцячым садку былі створаны роўна 20 гадоў таму па ініцыятыве Міраслава Пякарскага. Гэты быў небылы эксперымент, які стымуляваў актыўнае развіццё, а дакладней аднаўленне беларускамоўнай адукацыі ў Польшчы. «Увесь час працуем над узбагачэннем праграмы навучання. Усё ў ёй скіравана на тое, каб дзеці і бацькі адчувалі, што з'яўляюцца беларусамі, — гаворыць сённяшні дырэктар

садка Люцыя НІМІРОВІЧ. — У садку выхоўваюцца каля 100 дзетак. Клопаціцца пра іх таксама спецыяльна створаная грамадская арганізацыя «АББА» — аб'яднанне бацькоў, беларускамоўных апантантаў...»

Такім чынам, агульным намаганням у Беластоку створаны ўнікальны беларускі асяродак. Гэта адразу адчула і наша дэлегацыя, як толькі адчынілі дзверы садка. «Дзень добры!» і «Шчыра вітаем!» — такімі словамі сустрэкалі нас выхаванцы. Уся атмасфера ва ўтульным будынку — прыгожае афармленне на беларускай мове, дзіцячыя малюны беларускія кніжкі — усё падкрэслівае адметнасць гэтага месца. Асабліва ўсцешыла выступленне дзетак, якія ў беларускіх вышыванках пад свой уласны акампанімент выканалі некалькі беларускіх песень, паказалі сваё танцавальнае майстэрства. Гэты дзіцячы калектыў дзейнічае ў садку ўжо некалькі гадоў, часта выступае на фестывалях беларускай песні ў Беластоку.

Пасля нашых шчырых апладзісмантаў дзеткі расселіся ў зале, з цікавацю пазіраючы на віючыя сустрэчы — аўтарку кніжкі. Пытанні да іх і іх адказы напоўнілі залу дзіцячымі непасрэдацтвамі. Трэба было бачыць, як уважліва слухалі дзеці прыгожую і добрую казку аб пастушку, які бег за сонцам, забудзіўся ў трапіі у госці да жукоў-светлячоў. Варта прызнацца, што і для нас, дарослых, яна адкрыла невядомы свет істот, якіх мы таксама не аднойчы сустрэкалі ў лесе, але мала што аб іх ведалі...

Салодкай ўзнагародай для ўдзячных слухачоў стаў пачастунак беларускімі цукеркамі з прыгожай упакоўкай «Спадчына Беларусі». Напрыканцы сустрэчы мы паабяцалі абавязкова наведаць гэты незвычайны беларускі асяродак, каб перадаць дзецям новыя беларускія кніжкі...

Тадэвуш СТРУЖЭЦКІ.

КАРЦІНЫ КІТАЙСКІХ МАЙСТРОЎ — У ДАР МУЗЕЮ

Дзсятка палотнаў славетых кітайскіх мастакоў атрымаў ад гасцей намеснік старшыні Брэсцкага аблвыканкама Леанід ЦУПРЫК, каб перадаць іх музеем абласнога цэнтра.

У складзе дэлегацыі, якая наведвала Брэст, былі мастацтвазнаўца, прадстаўнік Беларускай канфедэрацыі творчых саюзаў у Кітаі на грамадскіх пачатках Ліу ГУАНЦЫН, прафесар Цэнтральнай акадэміі мастацтваў Чэнь МОУ, а таксама бізнесмены і грамадскі дзеячы. Яны падарылі Брэсту каліграфічныя работы ва ўсходнім стылі і карціны, якія ўяўляюць сабой традыцыйны кітайскі

жывапіс. Аўтары работ — вядомыя майстры з Паднябеснай.

Дарэчы, прафесар Чэнь Моу ў Беларусі не ўпершыню. Ён дэманстраваў свае творы на вернісажах падчас фестывалю «Славянскі базар у Віцебску», а цяпер прыбыў на прэзентацыю выставкі, якая была прадстаўлена ў Нацыянальным мастацкім музеі. У Брэсце прафесар зрабіў мноства здымкаў: і ў крэпасці, і ў ваколіцах музея «Бярэсце», і проста на вуліцах горада. Скажаў, што гэтыя фотазамалёўкі будуць выкарыстаны ім у новых карцінах.

Святлана ЯСКЕВІЧ. yakevich@zviazda.by